

Radil Fətullayev
Mahmud Abasquliyev
Elvin Zaidov

İDARƏETMƏ UÇOTUNA GİRİŞ

(Xərclərin və maya dəyərini uçotu)

II NƏŞR

BAKI–2024

Elmi redaktor: **i.f.d.Ceyhun Məmmədov**
Xəzər Universitetinin İqtisadiyyat və Menecment fakültəsinin dekanı

Rəyçilər: **Mehdi Babayev**
Bakı Hesabat Mərkəzinin direktoru

Abdulkərim Sadıqov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının müəllimi

i.f.d. Qahir Mikayılov
Bakı Mühəndislik Universiteti, Mühasibat Uçotu və Audit kafedrasının baş müəllimi

Elvin Həsənov
Cahan Red-2 LLC-nin İcraçı direktoru

i.ü.f.d. Ağamir Əsgərov
Bakı Mühəndislik Universiteti, Mühasibat Uçotu və Audit kafedrasının dosenti

Radil Fətullayev, Mahmud Abasquliyev, Elvin Zaidov

İdarəetmə uçotuna giriş.

İdarəetmə və xərclərin uçotu haqqında ilkin bilikləri sərbəst şəkildə öyrənmək istəyənlər üçün vəsait.

ISBN: 978-9952-559-09-5

Bakı, “NURLAR” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2024, 204 səh.

Kitabda idarəetmə uçotunun məqsəd və vəzifələri, həmçinin xərc və məsrəfin mahiyyəti, təsnifatı, maya dəyərinin hesablanması metodları, material, əmək və dolay istehsal məsrəflərində əks etdirilməsi yolları, o cümlədən sifariş metodu (job costing), mərhələ metodu (proses costing), fəaliyyət metodu (abc costing), normativ metodları (standart costing) haqqında praktiki məsələlər qısaca nəzərdən keçirilmişdir.

Kitabın Azərbaycanda nəşr hüquqları İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinə aiddir. Müəllifin icazəsi olmadan kitabın qismən və ya tamamilə təkrar çapı, yayılması, elektron və ya mexaniki üsulla surətinin çıxarılması qadağandır !

© İqtisadi
Araşdırmalar və
Tədris Mərkəzi
(İATM), 2024

İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi MMC
AZ1100, Bakı şəhəri, Şəhriyar küç., 26
Tel: (+99412) 480 28 45, +994 77 233 30 29,
E-mail: office@iatm.edu.az
www.iatm.edu.az

İATM NƏŞRLƏRİ

“İdarəetmə uçotuna giriş” nəşrinin

MƏSLƏHƏT QRUPUNUN ÜZVLƏRİ

Firuzə Mirzəyeva <i>UNEC-in Maliyyə və mühasibat kafedrasının baş müəllimi</i>	Aqil Səfərov <i>İATM-in baş mühasibi və təlimçisi</i>	i.ü.f.d, Namiq Əlizadə <i>Aqrokimya MMC-nin Maliyyə direktoru, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru</i>
Amaliya Hacıyeva <i>UNEC-in Maliyyə və mühasibat kafedrasının müəllimi</i>	Mübarək Aydəmirov <i>İATM-in maliyyə meneceri və təlimçisi</i>	Nuran Süleymanova <i>Azərbaycan Texniki Universitetin baş müəllimi, İATM-in təlimçisi</i>
Abdullah Adilli <i>Bakı Biznes Universitetinin mühasibat uçotu üzrə müəllimi</i>	Azad Ağayev <i>Gəncə Xəzər Təhsil Mərkəzinin müəllimi, Inanc MMC-nin baş mühasibi</i>	Yusif Abasəlizadə <i>İATM-in asistent təlimçisi</i>

Məsləhət qrupunda iştirak edən şəxslər kitabın hazırkı vəziyyətə gəlməsində əməyi olan, o cümlədən mövzuların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı xüsusi məsləhətləri ilə İATM-ə dəstək verən mütəxəssislərdir.

Gələcəkdə kitabın məsləhət qrupuna qoşulmaq istəyən ekspertlər iatm.nesri@iatm.edu.az -a yazılı şəkildə müraciət edə bilər.

Məsləhət qrupunun bütün iştirakçlarına İATM adından dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

M Ü N D Ə R İ C A T

ÖN SÖZ	7
Fəsil 1. Biznes mühiti və idarəetmə uçotu haqqında ilkin anlayışlar.....	9
1.1. İdarəetmə uçotu və onun aparılmasının zəruriliyi.....	9
1.2. İdarəetmə uçotu ilə maliyyə uçotunun müqayisəli təhlili.....	12
1.3. Müəssisənin təşkilati strukturu və qərarların qəbulu prosesi.....	14
1.4. Dəyişən biznes mühiti və onun qısa xarakteristikası.....	18
1.5. Davranış kodeksi və etik davranış.....	20
Fəsil 2. Xərclərin mahiyyəti və təsnifatı.....	21
2.1. Məsrəf və xərc anlayışlarının mahiyyəti və müqayisəsi	21
2.2. Maya dəyəri anlayışı.....	24
2.3. Məsrəf və xərclərin təsnifatı	25
2.4. Məsrəflərin maya dəyərinin tərkibi üzrə təsnifatı.....	28
2.5. İstehsalat məsrəflərinin və məhsulun maya dəyərinin hesablanması düsturları.....	30
2.6. Xərclərin hesablanmasına aid nümunə misal.....	32
Fəsil 3. İstehsal və qeyri-istehsal xərclərinin (məsrəflərinin) uçotu qaydası.....	34
3.1. İstehsal prosesi zamanı ehtiyatların hərəkəti.....	34
3.2. Material məsrəflərinin uçotu.....	39
3.3. Əmək məsrəflərinin uçotu.....	39
3.4. Dolaylı istehsal məsrəflərinin uçotu.....	40
3.5. Qeyri-istehsal məsrəflərinin uçotu.....	40
3.6. İstehsal məsrəflərinin uçotuna dair bəzi nümunələr.....	41
Fəsil 4. İstehsalatda məhsulun maya dəyərinin hesablanması metodları.....	46
4.1. Məhsulun maya dəyərinin və kalkulyasiyanın mahiyyəti.....	46
4.2. Məhsulun maya dəyərinin hesablanması metodları.....	48
4.3. Tam maya dəyəri metodu (Full Costing).....	50
4.4. Dəyişkən maya dəyəri metodu (Variable Costing).....	51
4.5. Birbaşa maya dəyəri metodu (Direct Costing).....	52
4.6. Normal maya dəyəri metodu (Normal Costing).....	53
4.7. Maya dəyərinin hesablanmasına aid Nümunə.....	54
Fəsil 5. Xammal-material məsrəflərinin maya dəyərində əks etdirilməsi metodları.....	55
5.1. Xammal-material məsrəflərinin maya dəyərində əks etdirilməsi metodları.....	55
5.2. İlk mədaxil ilk məxaric (FİFO) metodu.....	56
5.3. Son mədaxil ilk məxaric (LİFO) metodu.....	58
5.4. Orta maya dəyəri (AVCO) metodu.....	64
5.5. Xüsusi tanıma (Real part) metodu.....	68
Fəsil 6. Əmək məsrəflərinin hesablanması, uçotu və maya dəyərində əks etdirilməsi metodları.....	69
6.1. Əmək məsrəflərinin mahiyyəti və onun digər xərclərdən fərqli cəhətləri.....	69
6.2. Əmək məsrəflərinin növləri və uçotu.....	71
6.3. Əmək məsrəflərinin ölçülməsi və hesablanması qaydası.....	74
Fəsil 7. Dolaylı istehsal məsrəflərinin uçotu və maya dəyərində əks etdirilməsi metodları.....	90

7.1. Dolayı istehsal məsrəflərinin mahiyyəti, əsas xüsusiyyətləri və təsnifatı.....	90
7.2. Dolayı istehsal məsrəflərinin sabit və dəyişən hissəyə bölünməsinə istifadə olunan metodlar.....	92
7.3. Dolayı istehsal məsrəflərinin məhsulların üzərinə bölüşdürülməsi qaydası.....	94
7.4. Dolayı istehsal məsrəflərinin birinci məsrəf bölgüsü mərhələsi.....	97
7.5. Dolayı istehsal məsrəflərinin ikinci məsrəf bölgüsü mərhələsi.....	100
7.6. Dolayı istehsal məsrəflərinin uçotu.....	109

Fəsil 8. Maya dəyərinin hesablanmasının sifariş (job order costing) metodu.....112

8.1. Sifariş metodunun mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri.....	112
8.2. Sifariş metodunun tətbiqi zamanı xərclərin hərəkəti və ikitərəfli yazılışlar.....	114
8.3. Sifariş metodunun tətbiqi zamanı istifadə olunan sənədləşmə.....	117

Fəsil 9. Maya dəyərinin hesablanmasının mərhələ (process costing) metodu.....126

9.1. Mərhələ metodunun mahiyyəti və onun digər metodlardan fərqləri....	126
9.2. Mərhələ metodunda xərclərin hərəkəti və iktərəfli yazılışlar.....	127
9.3. Ekvivalent məhsul vahidinin hesablanması qaydası.....	131
9.4. Mərhələ metodu sistemində məhsulun maya dəyərinin hesablanması qaydası (addımları).....	132
9.5. Mərhələ metodu sistemində tamamlanmış və tamamlanmamış (bitməmiş) məhsulun maya dəyərinin hesablanması qaydası.....	134
9.6. Mərhələ metodunda dövrün əvvəlinə yarımfabrikat olduğu zaman ekvivalent məhsul vahidinin və tamamlanmış məhsulun maya dəyərinin tapılması qaydası.....	137

Fəsil 10. Maya dəyərinin fəaliyyətə əsaslanan hesablama (fəh) metodu (ACTIVE-BASED COSTING).....142

10.1. FƏH (ABC Costing) meodunun yaranma zərurəti və tarixi.....	142
10.2. FƏH (ABC Costing) meodunun mahiyyəti, məqsədləri və ənənəvi metodlardan fərqi.....	143
10.3. FƏH meodunun tətbiqi mərhələləri.....	145
10.4. FƏH metodu üzrə müəssisələrdə fəaliyyətlərin müəyyən olunması..	145
10.5. FƏH metodu üzrə ölçülərin (bölüşdürmə açarlarının) müəyyən olunması.....	146
10.6. FƏH metodu üzrə DİM-in bölüşdürülməsi prosesi.....	147
10.7. FƏH metodu üzrə praktiki nümunələr.....	147

Fəsil 11. Maliyyə planlaması və büdcənin hazırlanması.....150

11.1. Maliyyə planlamasının mahiyyəti.....	150
11.2. Büdcənin mahiyyəti və növləri.....	151
11.3. Büdcənin faydaları və tərtibi prinsipləri.....	152
11.4. Büdcənin tərtib olunması mərhələləri.....	153
11.5. Satış Büdcəsi.....	154
11.6. İstehsal Büdcəsi.....	155
11.7. Birbaşa Material Büdcəsi.....	157
11.8. Birbaşa Əmək Büdcəsi.....	160
11.9. Dolayı İstehsal Xərcləri Büdcəsi.....	160
11.10 Satış xərcləri büdcəsi.....	162
11.11 İnzibati xərclər büdcəsi.....	165
11.12 Satılan malların maya dəyəri büdcəsi.....	165

11.13 Mənfəət və Zərərlər Hesabatı Büdcəsi	167
11.14 Kapital (İnvestisiya) xərcləri büdcəsi.....	167
11.15 Pul büdcəsi.....	168
11.16 Balans Hesabatı Büdcəsi.....	169
<u>Fəsil 12. İstehsal əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi.....</u>	171
12.1. İstehsal müəssisələrində sənəd dövriyyəsi prosesi.....	171
12.2. Xammal-materialın alışı ilə əlaqədar sənədləşmənin tərtibi.....	173
12.3. Xammal-materialın istehsala buraxılışı ilə əlaqədar sənədləşmənin tərtibi.....	174
12.4. İstehsal olunmuş hazır məhsulun mədaxilinin rəsmiləşdirilməsi.....	178
12.5. Xammal-material və hazır məhsulların təsərrüfatdaxili hərəkətinin rəsmiləşdirilməsi.....	180
12.6. Hazır məhsulların satışının rəsmiləşdirilməsi.....	188
12.7. Maya dəyərinin kalkulyasiyasının rəsmiləşdirilməsi.....	189
12.8. İstehsal ehtiyatlarının inventarizasiyanın aparılması və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi.....	190
Kitabda istifadə olunan akronimlər (qısaltmalar).....	193
Maliyyə terminləri lüğəti.....	194
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı.....	202

Bismilləhırrahmanırrahım

“Göylərdə və yerdə nə varsa, (hamısı) Allaha məxsusdur. Siz ürəyinizdə olanı zahirə çıxarsanız da, çıxarmasınız da, Allah ona müvafiq sizinlə haqq-hesab çəkər. (Allah) istədiyini bağışlar, istədiyinə də əzab verər. Allah hər şeyə qadirdir!”

Qurani-Kərim, Əl-Bəqərə surəsi, 284-cü ayə

ÖN SÖZ

Hörmətli oxucular!

Sizə təqdim edilən bu kitab əsasən istehsal müəssisələrində çalışan mühasiblər tərəfindən xərc və məsrəflərin uçotunun düzgün şəkildə aparılması və istehsal olunan məhsulların maya dəyərini səlis şəkildə hesablanmasını öyrənmək məqsədi ilə yazılmışdır. Kitab həmçinin maliyyəçi və qeyri-maliyyəçilərin düzgün idarəetmə qərarlarının verilməsi zamanı idarəetmə uçotu informasiyasından düzgün istifadə yollarının mənimsənilməsində də faydalı ola bilər.

Bildiyiniz kimi, İATM tərəfindən bu günə qədər ərsəyə gələn nəşrlər praktikada tətbiq olunan üsullara maksimum dərəcədə uyğunlaşdırılaraq oxuculara təqdim edilmişdir. Əlinizdə olan bu vəsaitin həcminə kiçik olmasına baxmayaraq, 12 il müddətində üzərində çalışdıqdan sonra nəşrə buraxılmışdır. Kitabda yazılmış mövzular Azərbaycanımızın real istehsal müəssisələrində çalışan mühasiblər ilə məsləhətləşmələr aparıldıqdan sonra təsdiq edilmişdir. Ümid edirik ki, istehsal sahəsində çalışan mühasiblərimiz üçün bu nəşr də stolüstü kitaba çevriləcəkdir.

Məlum olduğu kimi, beynəlxalq uçot və hesabat sistemində mühasibat uçotunun öyrənilməsinə yanaşma təcrübəsi 2 istiqamətdə aparılmaqdadır: Maliyyə və İdarəetmə uçotu. Maliyyə uçotu ümumi təyinatlı maliyyə hesabatı formalarının öyrənilməsinə əhatə edirsə, idarəetmə uçotu isə xüsusi təyinatlı maliyyə hesabatlarının hazırlanması, o cümlədən xərclərin, maya dəyərini və ehtiyaca uyğun daha detallı hesabatların hazırlanmasına xidmət edir. İdarəetmə uçotunun baza hissəsini isə xərclərin uçotu və maya dəyərini hesablanması metodlarını əhatə edir.

Sovet təhsil sistemində idarəetmə uçotu maliyyə uçotu ilə qarışıq şəkildə tədris edilirdi. Beynəlxalq təcrübədə isə idarəetmə uçotu fənninə yalnız maliyyə uçotunun tədrisi bitdikdən sonra başlamağa icazə verilir. Çünki tələbə ilk öncə xidmət və ticarət müəssisələrinin uçotunu öyrənməli, sonra isə istehsal müəssisələrindəki uçot və hesabat sistemini mənimsəsə daha effektiv nəticə əldə etmək olar.

Hazırda dünyanın tanınmış müxtəlif universitetlərində idarəetmə uçotu fənni aşağıdakı 2 mərhələdən ibarət olaraq tədris edilməkdədir:

I mərhələ - xərclərin və maya dəyərini uçotu (cost accounting);

II mərhələ - xərclərin və maya dəyərini təhlili (management accounting).

Sizə təqdim edilən bu kitab I mərhələni əhatə etməklə xərclərin və maya dəyərini hesablanması və uçotunu əhatə etməkdədir.

Fikrimizə, bu kitab vasitəsi ilə siz məsrəflərin və xərclərin strukturunu daha dəqiq şəkildə mənimsəməklə yanaşı maya dəyərini tərkib elementlərini öyrənmiş olacaq, həmçinin maya dəyərini hesablanması üzrə beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan metodları da praktiki cəhətdən bilmiş olacaqsınız.

Kitab 12 fəsildən ibarət olub, idarəetmə uçotu haqqında ən zəruri nəzəri və praktiki bilikləri özündə cəmləmişdir. Kitabdakı mövzular idarəetmə uçotunun mahiyyəti ilə bağlı əsas anlayışlar, o cümlədən xərclərin (məsrəflərin) mahiyyəti və təsnifatı, istehsal və qeyri-istehsal xərclərinin uçotu qaydası, istehsal məsrəflərinin hesablanması və maya dəyərini kalkulyasiya qaydaları, material, əmək və dolayı məsrəflərinin maya dəyərində əks etdirilməsi metodları, maya dəyərini hesablanmasının Sifariş (Job Order Costing), Mərhələ (Process Costing) və Fəaliyyət (Active Based Costing) metodları haqqında bilikləri əhatə etmişdir.

Sonda qeyd edək ki, kitabda tərtibat və texniki nöqtəyi-nəzərdən müəyyən qüsurlar ola bilər. Ona görə də sizlərdən xahiş edirik ki, rast gəldiyiniz səhvlər və qəlbinizə gələn təkliflər barədə bizə yazılı və ya şifahi şəkildə məlumat verəsiniz. Göndərəcəyiniz irad və təklifləri İnşəAllah yeni nəşrlərimizdə nəzərə almağa çalışacağıq.

Əlaqə: 012 480 28 45

iatmneshrleri@gmail.com

MÜƏLLİFLƏRDƏN

Nümunə mövzu

2

XƏRCLƏRİN MAHIYYƏTİ VƏ TƏSNİFATI

Suallar:

- 2.1. Məsrəf və xərc anlayışlarının mahiyyəti və müqayisəsi;
- 2.2. Maya dəyəri anlayışı
- 2.3. Məsrəf və xərclərin təsnifatı;
- 2.4. Məsrəflərin maya dəyərinin tərkibi üzrə təsnifatı;
- 2.5. İstehsalat məsrəflərinin və məhsulun maya dəyərinin hesablanması düsturları;
- 2.6. Xərclərin hesablanmasına aid nümunə misal

2.1. Məsrəf və xərc anlayışlarının mahiyyəti və müqayisəsi

“Məsrəf” sözü ərəb dilindən alınmış söz olub (فرض) sərf edilən pul, xərcləmə mənalını verir. İngilis dilində məsrəf sözünün qarşılığı “cost” kimi ifadə olunur. Qeyd edək ki, “cost” sözü eyni zamanda “maya dəyəri” mənasını da verir. Bundan başqa ingilis dilində “spending” sözü də var ki, bunun da mənası yenə də məsrəf deməkdir.

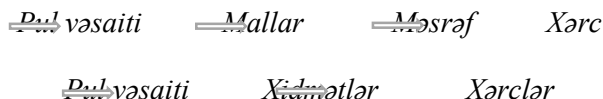
İngilislər məsrəfləri resursların qurban verilməsi adlandırır. Yəni, məsrəf dedikdə hər hansı bir fayda və ya digər bir resursun əldə edilməsi üçün başqa bir resursun qurban verilməsi – sərf edilməsidir.

Mühasibat uçotunda **məsrəflər** aktivlərin yerdəyişməsi əməliyyatı olub pul vəsaitlərinin başqa bir aktivə çevrilməsi, yaxud həmin aktivin borc hesabına alınması prosesidir. Belə ki, əldə olunan aktivlər müəssisə tərəfindən müxtəlif şəkildə istifadə olunur. İstehsal məqsədi ilə istifadə olunan iqtisadi aktivlər müəssisəyə görə məsrəfdir. Başqa sözlə müəssisənin fəaliyyəti zamanı mal və xidmətlərin əldə edilməsində istifadə olunan istehsal amillərinin pul ilə ifadəsinə məsrəflər deyilir.

Aktivlərin fayda (gəlir) əldə etmə məqsədi ilə istifadəsinə xərc (expense) deyilir. Başqa sözlə desək **xərclər** müəssisənin normal fəaliyyəti, mövcudluğuna davam etdirməsi və gəlir əldə etməsi üçün müəyyən bir hesabat dövrü ərzində istifadə etdikləri mal və xidmətlərin pul ilə ifadəsidir. Burada onu qeyd etmək lazımdır ki, mallara sərf olunan pullar ilk olaraq məsrəf olduqdan sonra xərc kimi tanınır, xidmətlərə ödənilən pullar isə birbaşa xərc kimi tanınır. Bunun da səbəbi xidmətlərin xarakteri ilə bağlıdır.

Belə ki, mallardan fərqli olaraq xidmətlər mücərrəd formada olub fiziki xüsusiyyətə malik deyil və onun istehlakı və istifadəsi istehsal prosesində baş verir. Bunu aşağıdakı sxemdə daha aydın şəkildə göstərmək olar:

Sxem 2.1. Mal və xidmətlərlə bağlı məsrəf və xərc prosesi

Onu da qeyd edək ki, xərclərin Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarındakı tərif müəyyən qədər fərqlidir. Belə ki, orada **xərclər** dedikdə mülkiyyətçilər arasında kapitalın bölüşdürülməsi ilə əlaqəli olmayan və kapitalın azalması ilə nəticələnən, hesabat dövrü ərzində aktivlərin kənara axını və ya azalması və öhdəliklərin artması hesabına baş verən iqtisadi səmərənin azalması kimi başa düşülür.

Məsrəflə xərcə digər bir sahibkar və mühasibin prizmasından müqayisə etsək görərik ki, sahibkar sərf etdiyi hər bir vəsaiti özü üçün xərc hesab edir. Fikrimizcə, bu cür xərcə iqtisadi xərc də demək olar. Halbuki, mühasib həmin əməliyyatı xərc kimi deyil, alış əməliyyatı, yəni aktivlərin yerdəyişməsi kimi qeyd edir. Məsələn, mal-materyalların alınması, uzunmüddətli aktivlərin və s. alınması. Bu qeyd olunan aktivlər istifadə olunduqca, yəni müəssisə tərəfindən istehlak olunduqca mühasib xərc kimi qeyd edəcəkdir. Yaxud sahibkar ofisində oturduğu yerdə ona kommunal borclar üzrə hesab faktura gəlir. O bu pulu ödəmədiyi üçün hələ ki,

özündə xərcin baş vermədiyini düşünür. Lakin mühasib həmin faktura əsasında artıq xərcin baş verməsi barədə qeydlər aparır. Deməli, iqtisadi xərc müəssisənin fəaliyyəti zamanı maddi istehlak nemətlərinə sərf edilmiş vəsaitlərdir. Bu baxımdan iqtisadi xərcə həmçinin məsrəf də demək olar. Uçot xərci isə artıq müəssisə tərəfindən istehlakı baş vermiş nemətlərin dəyəridir.

Məsələn, əsas vəsaitin əldə olunması xərc hesab olunmur. Xərc yalnız bu aktivin dəyəri silindikdə, yəni istismar nəticəsində amortizasiya olunduqda yaranır. Digər misal, müəssisə mal-material ehtiyatları əldə etdikdə, ona çəkilən məsrəflər xərc hesab olunmur. Bu ehtiyat yalnız hazır məhsula çevrilərək satıldıqda və müəssisə ona artıq sahib olmadıqda, xərcə silinir.

Məhsulların (xidmətlərin, yerinə yetirilmiş işlərin) təqdim olunması nəticəsində aktivlərin azalması üzrə məbləğlər isə xərc hesab olunur.

Xərclər pul vəsaitlərinin xaricəməsi ilə nəticələnməyən əməliyyatlar hesabına da yarana bilərlər. Buna misal olaraq amortizasiya xərclərini göstərmək olar.

Yuxarıda qeyd olunanlardan görünür ki, xərcə məsrəf arasında müəyyən fərqlər vardır. Belə ki, xərc müəssisədə baş verən elə bir prosesdir ki, nəticədə müəssisənin aktivlərinin istehlakı artır və qarşılığında müəssisədə başqa bir məhsul formalaşmır. Məsrəf aktivlərin elə sərf edilməsidir ki, nəticədə o başqa bir aktivə (məhsula) çevrilir. Başqa bir aktivə çevrilən vəsait pul, mal-material, əsas vəsait və s. da ola bilər.

Riyazi cəhətdən xərc prosesi maliyyə bərabərliyində həm aktivləri, həm də passivləri azaldır. Məsrəf isə maliyyə bərabərliyində aktivlərin yerdəyişməsi ilə nəticələnir. Məsələn, müəssisənin 70 dollar kommunal xərc ödəməsinin maliyyə bərabərliyinə təsirinə baxaq:

$$\begin{array}{rcccccc} \text{Aktivlər} & = & \text{Öhdəliklər} & + & \text{Kapital} & + & \text{Gəlirlər} & - & \text{Xərclər} \\ -70 & = & 0 & + & 0 & + & 0 & - & 70 \end{array}$$

Bu əməliyyatın mühasibat yazılışı isə aşağıdakı kimi olmalıdır:

<i>Dt</i>	<i>Kommunal xərc</i>	70
	<i>Kt</i>	<i>Pul vəsaiti</i>
		70

İndi isə təsəvvür edək ki, müəssisədə mal-materialların ilkin qalığı 5000 manat idi. İstehsal prosesində 4000 manatlıq mal-material (xammal) sərf edilmişdir. Bu əməliyyatın maliyyə bərabərliyində əksi aşağıdakı kimi olacaqdır:

	Aktivlər	=	Öhdəliklər	+	Kapital
İlk qalıq:	5000		5 000	+	0
	- 4 000 material				
	+ 4000 yarımfab.	=	0	+	0
	(istehsal ehtiyatı)				
Son qalıq:	5000	=	5000	+	0

Bu əməliyyatın mühasibat yazılışı aşağıdakı kimidir:

<i>Dt</i>	<i>İstehsal ehtiyatı (yarımfabrikat)</i>	4 000
	<i>Kt</i>	<i>Xammal</i>
		4 000

Qeyd edək ki, xərclərin aktiv və ya passiv olması sualı beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına keçdikdən sonra mübahisəli bir mövzuya çevrilmişdir. Çünki Köhnə uçotda (20, 23, 26 və s.) xərc hesabları birmənalı şəkildə aktiv hesab olunurdu. Beynəlxalq uçotda isə xərclər passiv, məsrəflər isə aktiv hesab olunur.

Bəzən xərc anlayışı ilə birlikdə zərər anlayışına da rast gəlirik. Uğursuz əməliyyatlarda və ya məqsədsiz istifadə olunan aktivlərin dəyərinə zərər deyilir. Məsrəf (spending) isə bu iqtisadi dəyərlərin əldə edilməsi məqsədilə edilən ödənişdir.

Müəssisə fəaliyyəti zamanı istifadə etdiyi aktivləri qənaət edir və bununla da tükənməmiş maya dəyəri meydana çıxır. Aktivlərin istehsal prosesində istifadə olunması ilə məhsulun maya dəyəri yaranır. İstehsal olunmuş məhsulun maya dəyəri məhsul satılarkən xərcə (expence) çevrilir yəni artıq satılan malın maya dəyərindən söhbət gedir. Aktivlərin idarəetmə və satış zamanı istifadəsi xərcdir. Məhsulun maya dəyərində araşdırma, planlama, təkmilləşdirmə, marketing, satış, ümumi idarəetmə və maliyyə (finansman) xərcləri aiddir.

Aktivlərin istehsal və satış zamanı müəyyən zərərlər ortaya çıxa bilər. Adətən bu cür zərərlər aktivlərin düzgün istifadə edilməməsi ilə bağlı olur. Maya dəyərini hesablanması zamanı belə zərərlər də nəzərə alınmalıdır.

2.2. Maya dəyəri anlayışı

Maya dəyəri dedikdə, məhsul və xidmətlərin ərsəyə gəlməsi üçün həmin dövr ərzində və əvvəlki dövrdə edilən xərclər və görülən işlərin pulla ölçülən dəyəri nəzərdə tutulur. Başqa sözlə maya dəyəri məhsul və xidmətin başa gəlməsi, istifadə olunması və satılması zamanı xərclənən pullardır.

Kommersiya müəssisələri üçün satın alınan mallar üçün ödənilən məbləğ və bu malın əldə olunması zamanı edilən bütün xərclər (daşınma, sığorta, komisiyon, depolama və.s.) maya dəyərində daxildir.

İstehsal müəssisələrində isə xammalın məhsul halına gəlməsi üçün edilən bütün xərclər maya dəyərində aiddir. Yəni istehsal olunan məhsulun əldə edilməsi üçün istifadə olunan mal və xidmətlərin pulla ifadəsidir. Maya dəyəri məsrəfləri istifadə olunan məhsulun satışı zamanı yenidən gəlir olaraq müəssisəyə qayıdır, məhsul satılmadıqda isə aktiv olaraq qalır.

Məhsulun maya dəyəri – xərclərin uçotunun əsas təməl məqsədlərindən biri olan maya dəyəri hesablanması başqa sözlə müəssisənin istehsal etdiyi məhsulların və ya xidmətlərin müəssisəyə neçəyə başa gəlməsini bildirir. Maya dəyəri cəm (toplam) və tək (birim) şəkildə hesablanı bilər. Cəm maya dəyəri – müəssisənin məhsul istehsal etməsi üçün xərclərin, xammal və xidmətlərin pulla ifadə olunan dəyəridir. Tək maya dəyəri isə cəm maya dəyərini istehsal olunan məhsulun sayına bölünməsi yolu ilə hesablanır.

Zərər – müəyyən bir dövrün gəlirinin əldə olunması ilə heç bir əlaqəsi olmadan aktivlərin yararlılıq potensialının ölçülə biləcək bir şəkildə tam bitməsidir. Buna misal olaraq yanğın, zəlzələ, sel və s. kimi fəvqəladə hadisələrin nəticəsində aktivlərin azalmasını göstərmək olar. Aktivlərin satıldığı, məhv edildiyi, tamamilən və qismən xarab olduğu və ya qeydiyyatdan silindiği zaman aktivlərin maya dəyərini hamısı və ya bir qismi hesabatda zərər kimi qeyd olunur.

Xərcləmə ilə xərc müxtəlif anlayışlardır. Xərcləmənin xərcə çevrilməsi üçün xərcləmə qarşılığında əldə edilən yararın həmin dövrdə tükənməsi lazımdır. Xərcləmə qarşılığında əldə edilən məmulat və xidmətin faydaları gələcək dövrlərdə istifadə olunacaqsa, bu zaman xərcləmə maya dəyərində çevrilir.

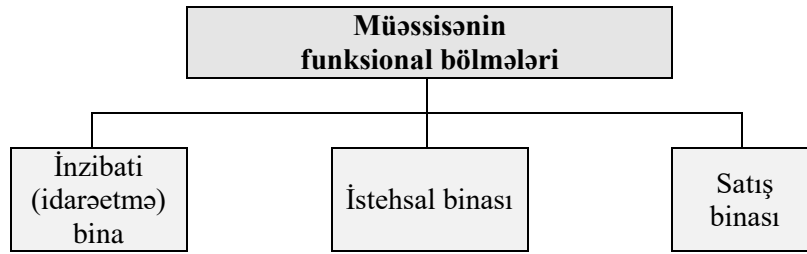
2.3. Məsrəf və xərclərin təsnifatı

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən məsrəfləri bir çox meyarlar üzrə təsnifləşdirmək mümkündür. Bu meyarları aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- 1) Məsrəflərin funksiyasına görə təsnifatı;
- 2) Məsrəflərin iqtisadi mahiyyətinə görə təsnifatı;
- 3) Məsrəflərin istehsalın həcmindən asılı olaraq dəyişməsi xüsusiyyətinə görə təsnifatı;
- 4) Məsrəflərə nəzarət edilə bilməsinə (idarəedilməsinə) görə təsnifatı;
- 5) Məsrəflərin maya dəyərini tərkibini (istehsal məsrəflərinin strukturunu) formalaşdırması üzrə təsnifatı.

Mühasibatlıqda istifadə edilməsinə görə məsrəfləri funksional və iqtisadi təsnifat çox vacibdir. **Məsrəflərin funksional təsnifatı** dedikdə müəssisənin idarəetmə, istehsal və satış fəaliyyətində yerinə yetirdiyi funksiyasına görə təsnifat başa düşülür. Belə ki, istənilən müəssisənin fəaliyyətini aşağıdakı 3 bölmədən (strukturdan) ibarət təsvir etmək mümkündür:

Sxem 2.1. Müəssisənin funksiyaları üzrə struktur bölmələri:

Şəkildən də görüldüyü kimi, müəssisə sanki yuxarıdakı 3 binadan ibarətdir və hər bir binanın öz iqtisadi (əmək haqqı, material, kommunal, amortizasiya və s.) xərcləri vardır.

Yuxarıda qeyd olunan təsnifatı daha da yığcamlaşdıraraq xərcləri aşağıdakı 2 ümumi qrupa bölmək olar:

A) İstehsal məsrəfləri;

B) Qeyri-istehsal məsrəfləri:

- inzibati xərclər;

- satış xərcləri.

Məsrəflərin iqtisadi təsnifatı dedikdə isə xərclərin müəssisədə baş vermiş maliyyə əməliyyatların xarakterlərinə görə adlandırılmasıdır. Bu təsnifatı aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

a) Əmək haqqı;

b) Material;

c) Kommunal;

d) İcarə;

e) Amortizasiya;

f) Sığorta;

g) Nəqliyyat;

h) Mühafizə;

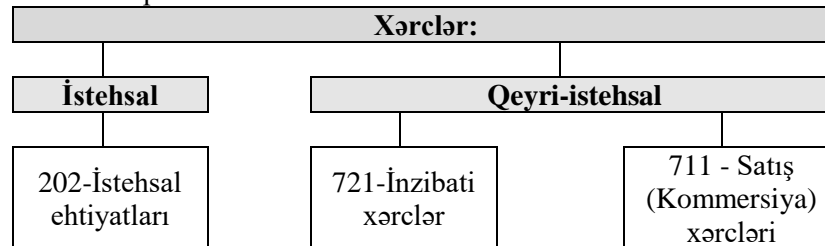
i) Vergi və s.

Məsrəflərin iqtisadi cəhətdən sıralamasından da görüldüyü kimi müəssisənin hər bir bölməsində qeyd olunan bu xərclər ola bilər. Yəni istehsal zamanı da yuxarıdakı xərclər ola bilər, həmçinin qeyri-istehsal binalarının hər birində yuxarıdakı xərclərin hamısından ola bilər. Məsələn, satıcının istifadə ediyi kompüterin amortizasiyası satış xərcinə, katibənin əmək haqqı xərci isə inzibati xərcə aiddir. Qeyd edək ki, təcrübədə əsasən bu yanaşmadan daha çox istifadə olunur.

Beləliklə biz hər hansı bir iqtisadi xərcə qarşılaşdığımız zaman birinci növbədə həmin xərcin hansı binada baş verdiyini müəyyən etməliyik. Bundan sonra həmin xərci uyğunlaşdırıb düzgün xərc maddəsinə yazmalıyıq. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş Milli Hesablar Planında xərclər funksional təsnifat üzrə verilmişdir.

Yeni hesablar planında xərclərin nömrələr üzrə adları aşağıdakı kimidir:

Şəkil 2.2. Yeni hesablar planında əsas xərc hesablarının adları və nömrələri:

Şəkildən də görüldüyü kimi inzibati və satış xərcləri passiv, istehsal məsrəfləri isə aktiv hesabların içərisinə daxildir. Beləliklə, məlum olur ki, bizim əvvəl aktiv hesab etdiyimiz 20-dən 29-a qədər olan xərc hesabları beynəlxalq uçotda parçalanaraq istehsala aid olan hissəsi aktiv, inzibati və kommersiya xərclərinə aid olan hissəsi isə passiv hesablardır. Bizim passiv dediyimiz hesablar beynəlxalq uçotda öhdəlik və ya

kapital hesabı adlanır. Gəlirlər Kapitalı artırın hesab, Xərclər isə kapitalı azaldan hesab adlanır.

Məsrəflər istehsalın həcmindən asılı olaraq dəyişməsi xüsusiyyətinə görə məsrəflər ilk olaraq aşağıdakı iki yerə bölünür:

1. Sabit (daimi) xərclər;
2. Dəyişən xərclər.

Sabit (daimi) məsrəflər - istehsal həcmi artıqca dəyişməyən məsrəflərdir. Buna misal olaraq icarə haqqı məsrəfini göstərmək olar.

Dəyişən xərclər isə istehsalın həcmindən asılı olaraq artır-azalan məsrəflərdir. Misal kimi, xammal material xərci, əmək haqqı xərcini göstərmək olar.

Məsrəfləri əhəmiyyətinə görə aşağıdakı 3 qrupa bölmək olar:

1. Geri qayıtmayan məsrəflər;
2. Alternativ məsrəflər;
3. Batmış məsrəflər.

Keçmişdə çəkilən və və ləğv edilməsi mümkün olmayan məsrəflərə **geri qayıtmayan** və ya itirilən xərclər deyilir.

Gəlir yaradan alternativlərdən birinin seçilməsi zamanı digərindən imtina olunması zamanı çəkilən məsrəflərə (vaxt, məkan, gəlir, dəyər və s.) **alternativ xərclər** deyilir.

Artıq baş vermiş və bərpa olunması mümkün olmayan məsrəflər **batmış xərclər** adlanır. Bu tip xərclər qərarların qəbulu prosesindən asılıdır. Misal üçün siz bir il bundan əvvəl dəyəri 2000 AZN olan qiymətli əşyanızı itirmisiniz. Bu artıq sizin üçün batmış xərcdir.

Nəzarət (idarə) edilməsinə görə məsrəfləri aşağıdakı 2 qrupa bölmək olar:

1. Az nəzarət edilən məsrəflər;
2. Çox nəzarət edilən məsrəflər.

Təyinatında, yaxud maya dəyərinin tərkibində iştirakına görə məsrəfləri ümumi olaraq aşağıdakı 2 qrupa bölmək olar:

1. Birbaşa məsrəflər;
2. Dolayı məsrəflər.

Qeyd edək ki, maya dəyərinin hesablanması baxımından məsrəflərin təsnifatı çox vacib olduğu üçün o, növbəti sualda daha geniş şəkildə izah edillmişdir.

2.4. Məsrəflərin maya dəyərinin tərkibi üzrə təsnifatı

Qeyd edək ki, istehsal məsrəflərinin strukturu, onların tərkibinə daxil olan maddələrin düzgün sıralanması və təsnifatı mühasibat uçotunun mühüm predmetlərindən biridir. İstehsal məsrəflərinin özünü də bir neçə meyarlar üzrə təsnifləşdirmək olar. Mühasiblərə ən çox lazım olan istehsal məsrəflərinin təyinatına görə təsnifatıdır. Belə ki, təyinatına (birbaşa və dolayı olmasına) görə istehsal məsrəflərini aşağıdakı 2 yerə bölmək olar:

- 1) Birbaşa istehsal məsrəfləri;
- 2) Dolayı istehsal məsrəfləri.

Birbaşa istehsal məsrəflərinin özünü də aşağıdakı 2 yerə bölmək olar:

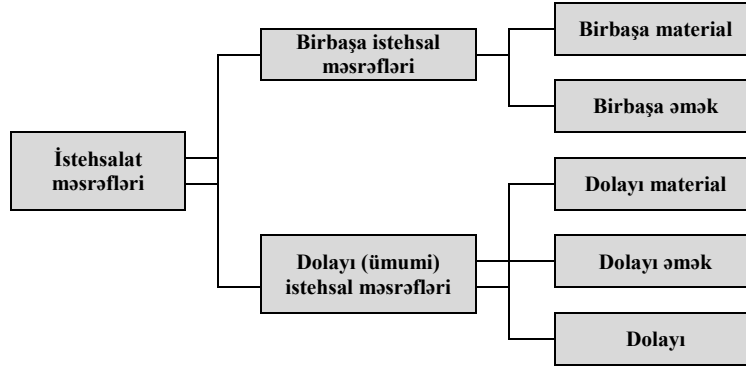
- a) Birbaşa material məsrəfləri;
- b) Birbaşa əmək məsrəfləri.

Dolayı istehsal məsrəfləri də eyni zamanda aşağıdakı 3 yerə bölünür:

- a) Dolayı material məsrəfləri;
- b) Dolayı əmək məsrəfləri;
- c) Dolayı məsrəflər.

Yuxarıda qeyd olunan təsnifatı aşağıdakı şəkildə daha aydın şəkildə təsvir etmək daha izahlı olardı:

Şəkil:2.3. İstehsal məsrəflərinin təsnifatı

Birbaşa material məsrəflərinə məhsulun istehsalı ilə bağlı çəkilən xammal-material məsrəfləri, eyni zamanda məhsulun gözlə görülə bilən əsas konstruktiv (korpus, ana plata və s.) hissələrinə çəkilmiş xərclər daxildir.

Birbaşa əmək məsrəfləri dedikdə məhsulun istehsalında birbaşa iştirak edən fəhlə və ustaların əmək haqqı məsrəfləri başa düşülür.

Dolay material məsrəflərinə istehsal olunan məhsulun köməkçi elementlərinə çəkilən material maddələri daxildir. Bu cür materiallar hər bir məhsul üzrə ayrıca deyil, kütləvi şəkildə alınır və hər bir məsula nə qədər sərf olunması dəqiq müəyyən edilə bilmir. Məsələn, rənglər, rezinlər, şruplar, yuyucu vasitələr, dərman maddələri, yağlar, müxtəlif aksesuar hissələr və s.

Dolay əmək məsrəflərinə əsas fəhlə və usta heyətinin işinə dolay yolla dəstək göstərən və istiqamətləndirən işçilərin əmək haqqı xərcləri daxildir. Bu cür işçilərin əməyinin konkret məhsul üzərinə düşən əməyinin dəqiq qiymətləndirilməsi çətin məsələlərdən biridir. Məsələn sex müdirinin əmək haqqı, istehsal binasının təmizlik işinə baxan fəhlələrin əmək haqqı və s.

Dolay məsrəflər dolay material və dolay əmək xərclərinə aid olmayan digər istehsal məsrəfləridir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Kommunal xərclər;
- İcarə xərcləri;
- Amortizasiya xərci;
- Sığorta xərci;
- Vergi xərci;
- Nəqliyyat xərci;
- Mühafizə xərci;
- Təmizlik və məhsulların saxlanma xərcləri;
- İstehsal binasının dəftərxana xərci və s.

Ümumiyyətlə götürdükdə isə dolay istehsal məsrəflərini ümumistehsal (qarışıq) xərclər də adlandırmaq olar. Bəzi ədəbiyyatlarda bu termin qaimə xərci kimi də adlandırılmışdır. İstehsalın həcminə görə dəyişməsinə görə dolay (ümumi) istehsal xərclərini aşağıdakı 2 qrupa bölmək də olar:

Sabit dolay istehsal xərcləri

Dəyişən dolay istehsal xərcləri

İstehsalata çəkilmiş məsrəflər yeni bir hazır məhsulun yaranmasında iştirak edən xərc maddəsi olduğu üçün və yarımfabrikata çevrildiyi üçün aktiv hesab olunur. Məsələn, xammalın istehsalda buraxılması zamanı material xərci, istehsalda iştirak edən işçilərin əmək haqqı xərci, istehsalat maşınlarının amortizasiya xərci və s. Əslində beynəlxalq praktikada bu hesaba xərc hesabı deyil “ehtiyatlar” bölməsinə aid olan məsrəf hesabı deyilir. Məsələn ABŞ və Avropada bu hesabın adı ingiliscə “Work in process (WIP)”, yəni istehsalat prosesində olan məhsul, yaxud bitməmiş məhsul adı verilmişdir. Türkiyənin hesablar planında isə bu hesab “Yarımmamul”, yəni yarımfabrikat, Azərbaycanın hazırkı Kommersiya Təşkilatları üçün Yeni Hesablar Planında isə əvvəlki 20 nömrəli hesabı əvəz edən 202 nömrəli hesab xərc deyil, “İstehsalat məsrəfləri” adlandırılmışdır.

İnzibati və satış xərcləri isə birbaşa kapitalı azaldan element olduğuna görə passiv hesab olunur.

2.5. İstehsalat məsrəflərinin və məhsulun maya dəyərinin hesablanması düsturları

2-ci sualda istehsal məsrəflərinin strukturunda izah olunduğu kimi istehsal məsrəflərinin düsturunu aşağıdakı kimi vermək olar:

$$\text{İstehsal məsrəfləri (İM)} = \text{Birbaşa material (BM)} + \text{Birbaşa əmək (BƏ)} + \text{Dolayı istehsal məsrəfləri (DİM)} \quad (1)$$

Dövr ərzində baş vermiş birbaşa material xərclərini hesablamaq üçün ayrıca aşağıdakı düsturdan istifadə etmək olar:

$$\text{Birbaşa material məsrəfləri (BM)} = \text{xammalın əvvələ qalığı} + \text{xammal alışı} - \text{xammalın son qalığı} \quad (2)$$

İstehsal olunmuş məhsulun maya dəyərini hesablamaq üçün isə aşağıdakı düsturun tətbiqi lazım gələcək:

$$\text{İstehsal olunmuş Məhsulun Maya Dəyəri (İMMD)} = \text{İM} + \text{Yarımfabrikat (əvvələ qalıq)} - \text{Yarımfabrikat (sona qalıq)} \quad (3)$$

Satış anbarındakı cəmi hazır məhsulların maya dəyərini isə aşağıdakı düsturla hesablamaq olar:

$$\text{İstehsal olunmuş Məhsulun Maya Dəyəri (İMMD)} + \text{Hazır məhsul (əvvələ qalıq)} = \text{Hazır Məhsulun Maya Dəyəri (HMMD)} \quad (4)$$

İstehsal müəssisəsində Satılan məhsulun maya dəyərinin tapılması üçün isə aşağıdakı düsturdan istifadə etmək olar:

$$\text{Satılan Məhsulun Maya Dəyəri (SMMD)} = \text{İMMD} + \text{Hazır məhsul (əvvələ qalıq)} - \text{Hazır məhsul (sona qalıq)} \quad (5)$$

Və ya

$$\text{Satılan Məhsulun Maya Dəyəri (SMMD)} = \text{HMMD} - \text{Hazır məhsul (sona qalıq)} \quad (6)$$

Beləliklə, yuxarıda göstərilən düsturları bir cədvəl formasına salsaq onları aşağıdakı ardıcılıqla tətbiq etmək mümkün olar:

Cədvəl 2.1: İstehsal məsrəflərinə aid düsturların tətbiqi ardıcılığı:

Birbaşa material məsrəfləri:	
Xammal ehtiyatı (əvvələ qalıq)	X
+ Xammal alışı	X
= Cəmi xammal alışı	X
- Xammal ehtiyatı (son qalıq)	(X)
= İstehsala sərf olunmuş xammal ehtiyatı	X
Birbaşa əmək məsrəfləri	X
Dolayı (ümumi) istehsal məsrəfləri:	
Kommunal xərclər	X

Amortizasiya xərci	X
Sığorta xərci	X
Dəftərxana xərci	X
Dolay əmək xərcləri	X
Avadanlıqların saxlanılması xərcləri	X
Sair istehsal məsrəfləri	X
= Cəmi dolay istehsal məsrəflər	X
Cəmi istehsal məsrəfləri	X
+ Yarımfabrikatlar (əvvələ qalıq)	X
- Yarımfabrikatlar (son qalıq)	(X)
İstehsal Olunmuş Məhsulun Maya Dəyəri (İMMD)	X
+ Hazır məhsul (əvvələ qalıq)	X
= Cəmi hazır məhsul	X
- Hazır məhsul (son qalıq)	(X)
= Satılmış Malın Maya Dəyəri (SMMD)	X

2.6. Xərclərin hesablanmasına aid nümunə misal

İstehsalla məşğul olan Helium MMC-nin 2015-ci il üzrə hesabat dövrünün sonuna gəlir və xərclərlə bağlı məlumatları aşağıdakı kimi olmuşdur:

	AZN
Satış xərcləri	140 000
Xammal ehtiyatı (Yan.1, 2015)	90 000
Xammal ehtiyatı (Dek. 31, 2015)	60 000
Kommunal xərclər (istehsal)	36 000
Birbaşa əmək xərcləri	150 000
Amortizasiya xərci (istehsal)	162 000
Xammal alışı	750 000
Satışdan gəlir	2 500 000
Sığorta xərci	40 000
Ofis ləvazimatı xərci (istehsal)	15 000
İnzibati xərclər	270 000
Dolay əmək məsrəfləri	300 000
İstehsal avadanlıqlarının qorunma xərcləri	87 000
Yarımfabrikatlar (Yan. 1, 2015)	180 000

Yarımfabrikatlar(Dek. 31, 2015)	100 000
Hazır məhsul (Yan. 1, 2015)	260 000
Hazır məhsul (Dek. 31, 2015)	210 000

Tələb olunur:

Düsturlardan istifadə etməklə:

a) İstehsal olunmuş məhsulun maya dəyərini hesablamaq;

b) Satılmış məhsulun maya dəyərini hesablanması;

c) a və b bəndində əldə edilən məlumatlardan istifadə edərək Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatın hazırlanması.

Həlli:

Birbaşa materialməsrəfləri:		
Xammal ehtiyatı (əvvələ qalıq)	90 000	
+ Xammal alışı	750 000	
= Cəmi xammal alışı	840 000	
- Xammal ehtiyatı (son qalıq)	(60 000)	
= İstehsala sərf olunmuş xammal ehtiyatı		780 000
Birbaşa əmək məsrəfləri		150 000
Dolayı istehsal məsrəfləri:		
Kommunal xərclər	36 000	
Amortizasiya xərci	162 000	
Sığorta xərci	40 000	
Dəftərxana xərci	15 000	
Dolayı əmək xərcləri	300 000	
Avadanlıqların saxlanılması xərcləri	87 000	
Sair dolayı istehsal məsrəfləri	0	
= Cəmi dolayı istehsal məsrəflər		640 000
Cəmi istehsal məsrəfləri		1 570 000
+ Yarımfabrikatlar (əvvələ qalıq)	180 000	
- Yarımfabrikatlar (son qalıq)	(100 000)	
İstehsal Olunmuş Məhsulun Maya Dəyəri (İMMD)		1650 000
+ Hazır məhsul (əvvələ qalıq)	260 000	
= Cəmi hazır məhsul	1 910 000	
- Hazır məhsul (son qalıq)	(210 000)	
= Satılmış Malın Maya Dəyəri (SMMD)		1 700 000

Helium MMC-nin 31 dekabr 2015-ci il tarixinə

Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı

Satışdan gəlirlər.....	2 500 000
SMMD.....	(1700 000)
Ümumi mənfəət	800 000
İnzibati xərclər	270 000
Satış xərcləri	140 000
Cəmi inzibati və satış xərcləri	410 000
Xalis mənfəət	390 000